

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΜΟΣΧΟΠΟΛΙΤΩΝ ΕΜΠΟΡΩΝ

Στο γνωστό βιβλίο του Val. Papanagi για τους Βλάχους Μοσχοπολίτες και το βενετικό εμπόριο¹, δημοσιεύονται είκοσι τέσσερις επιστολές που απηύθυναν Μοσχοπολίτες έμποροι στον συμπολίτη τους Γεώργιο Κουμάνο, μόνιμα εγκατεστημένο στην Βενετία. Οι επιστολές αυτές εγράφησαν καθ' ολοκληρίαν στην κοινή ελληνική γλώσσα της εποχής και της περιοχής, κατά το εντεκάμηνο διάστημα από 16 Οκτωβρίου 1696 έως και 18 Σεπτεμβρίου 1697. Απόκεινται στο Archivio di Stato της Βενετίας.

Έως το 1760 περίπου, η άσκηση του εμπορίου μεταξύ της Μακεδονίας, Ηπείρου και Αλβανίας αφ' ενός, —που διεξήγето κυρίως μέσω του Δυρραχίου—, και της Βενετίας αφ' ετέρου, ήταν ιδιαίτερα έντονη. Μάλιστα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι κατά τους πρώτους αιώνες της τουρκοκρατίας η Γαληνοτάτη Δημοκρατία ήταν η μοναδική διεξοδος του εξαγωγικού εμπορίου των περιοχών αυτών, καθ' όσον ο χώρος της Κεντρικής και της Βόρειας Βαλκανικής είχε μεταβληθεί τότε σε θέατρο πολέμων. Το ταφικό μνημείο του Λουκά Σπαντούνη εντός του ναού του Αγίου Δημητρίου στην Θεσσαλονίκη, που το έφεραν από την Βενετία, συνιστά μαρτυρία των στενών αυτών δεσμών². Από αναφορά του Γάλλου προξένου Δυρραχίου στα 1699 προς τον υπουργό των ναυτικών κόμητα Pontchartrain, πληροφορούμαστε ότι εκατό έμποροι, *tous Turcs ou Grecs*, εγκατεστημένοι στην Βλαχία, Σκούταρι, Ελμπασάν, Μοσχόπολη, Σιάτιστα, Ιωάννινα και Θεσσαλονίκη, συναλλάσσονταν με την Βενετία. Οι ίδιοι διατηρούσαν σχέσεις με εγκατεστημένους στην πόλη αυτή παραγγελιοδόχους, σχεδόν πάντοτε συντοπίτες τους, όπως τους Κοττόνη, Τζώρτζη, Σταματέλο, Καραγιάννη, Ιωάννη Βελλαή, Μιχαήλ Περούλη, Ιωάννη Ιερώνυμο και τον παραλήπτη των είκοσι τεσσάρων επιστολών Γεώργιο Κουμάνο, *touts Grecs* σημειώνει ο πρόξενος. Από την Μακεδονία, Ήπειρο και Αλβανία εξήγοντο στην Βενετία μαλλί, δέρματα, μετάξι, κερί, αμπάδες, βαμβάκι, πίσσα, όπιο. Εισήγοντο κυρίως είδη πολυτελείας, όπως τσόχα, λόνδρα

1. V. Papanagi, *Aromâni Moscopoleni și comerțul venețian în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, București 1935.

2. Βλ. Χαρ. Μπούρα, «Το επιτύμβιο του Λουκά Σπαντούνη στη βασιλική του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης», *Επιστημονική Επιτηρίς της Πολυτεχνικής Σχολής Α.Π.Θ. - Τμήμα Αρχιτεκτόνων* 6 (1973) 3 κ.εξ· Χαρ. Παπαστάθης, «Η καλλιέργεια των Γραμμάτων στη Θεσσαλονίκη κατά την τουρκοκρατία», *Νέα Εστία* 118 (1985 —τχ. Χριστουγέννων, Αφιέρωμα στη Θεσσαλονίκη) 222.

(μάλλινη τσόχα), κασσίτερος, λεπτά υφάσματα³.

Ο Γεώργιος Κουμάνος διέμενε στην συνοικία San Provolo, κοντά στην Calle degli Albanesi, όπου κατά τις συνήθειες της εποχής κατοικούσαν οι εξ Ηπείρου, Αλβανίας και ΒΔ. Μακεδονίας προερχόμενοι, συνυπονοούμενοι υπό το κοινό όνομα Albanesi⁴. Στις επιστολές δεν περιέχονται στοιχεία για το αν ο Κουμάνος είχε δική του οικογένεια. Μερικοί επιστολογράφοι, πάντως, στέλλουν τα χαιρετίσματά τους στον αδελφό του κυρ Ζανέτο και τον εξάδελφό του σινιόρ Τζιόρτζι⁵. Ο Γεώργιος Κουμάνος ταξίδευε αρκετά συχνά για τις υποθέσεις του στην Κέρκυρα, στο απέναντί της λιμάνι της Σαγιάδας και, βέβαια, στο Δυρράχιο. Εκτός από το λιμάνι της Βενετίας, συχνά χρησιμοποιούσε εκείνο της Αγκώνας και σπανιότερα του Φιούμε και της Τεργέστης. Ήταν επίσης πλοιοκτήτης. «Σαν Ζουάν Πατίστα» ονομαζόταν το καράβι του, το οποίο οι μετ' αυτού συναλλασσόμενοι το προτιμούσαν από τα άλλα, τα υπό τις πολυάριθμες σημαίες της Αδριατικής πλοία, προφανώς λόγω χαμηλότερου ναύλου και προσωπικών σχέσεων. Του γράφει από το Ελμπασάν ο Αλέξη Γηοργίου: *έως τήν ὄρα δέν ἦδα τημίαν σου νά μάθο τὰ πάντα καί ἄπερασα πρὸς τὰ Βελαγράδα καί ἔτηχα ἐδὸ ἦς τὸ Ἑλπασάνη καί ὄλης καρτεροῦμε τὸ καράβη Σάν Ζουάν Πατήστα καί δέν γλέπομε τήποτες καί ἀκόμι κάμποσο πράμα ὅπου ἔχομε ἄλο φηλάγη τὰ μαγαζιὰ τοῦ Δρατζήου, ἄλο ἐδὸ ἦς τὸ Ἑλπασάνη, μάληστα ὅς καθὸς μοῦ προέγραφες καί πέρ βήας [= per via] τῆς Ανκώνας διὰ νά μιν φορτόσομε ἠσέ ἄλο καράβη μοναχὰ εἰς τὸ ἐδικόσου, καί τώρα δέν γλέπομε τήποτα καί ὅς τὰ ἥστερα δέν ἠξέυρομε ἔρχετε ἢ ὄχη διὰ νά καρτερέσομε σάν κάμποση ὅπου καρτεροῦν τὸν μεσιά...*⁶.

Δώδεκα, ὅλοι Μοσχοπολίτες, είναι οι αποστολές των επιστολών, οι οποίες γράφονται στην Μοσχόπολη (14), Δυρράχιο (6), Καβάγια (2), Βεράτι (1) και Ελμπασάν (1). Με τον Γεώργιο Κουμάνο συνδέονται με την νομική σχέση της παραγγελίας. Του

3. Βλ. F.C.H.L. Rouqueville, *Voyage de la Grèce*, τ. I, Paris 1826, σ. 399· Βαλ. Παπαχατζή, «Οι Μοσχοπολίται και το μετά της Βενετίας εμπόριον κατά τον 18ον αιώνα», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 9 (1934) 127· πρβλ. Ιωακείμ Μαρτινιανού, *Η Μοσχόπολις, 1330-1930*, Θεσσαλονίκη 1957, σσ. 100-101.

4. Βλ. Ιωακ. Μαρτινιανό, *ό.π.*, σ. 103.

5. Για τον εμπορικό οίκο Κουμάνου δεν έχει δημοσιευθεί ειδική μελέτη, παρά το πολλαπλό ενδιαφέρον της σύγχρονης βιβλιογραφίας για τον ελληνισμό της Βενετίας. Το επώνυμο Κουμάνος απαντά σε ποικίλους τομείς της ιστορίας της εκεί ελληνικής κοινότητας. Στα 1682 η Μενεγίνα Κουμάνου, «κόρη ευγενούς οικογενείας εκ Ναυπλίου», εδέχθη την μοναχική κουρά στην ελληνική γυναικεία μονή της Βενετίας και το όνομα Μητροδώρα. Εξελέγη ηγουμένη το 1700 και παρέμεινε στο αξίωμα αυτό επί είκοσι τέσσερα και πλέον χρόνια, βλ. Ελένης Κούγκου, *Η Ορθόδοξος Μονή Ευγενών Ελληνίδων Βενετίας, (1599-1829)*, Αθήνα 1965, σσ. 70, 74, 79-80. Στο ελληνικό σχολείο, που λειτουργούσε στην μονή αυτή, μαθήτριά ήταν η Μαρία Κουμάνου κατά την περίοδο 1758-1764, βλ. *ό.π.*, σ. 164, ενώ στα 1796 εισήλθε στην μονή ως μοναχή η Αναστασία Κουμάνου, «θυγάτηρ του Ενετού προξένου Νικ. Κουμάνου», και έλαβε το όνομα Μαρία-Άννα, βλ. *ό.π.*, σ. 122 κ.εξ.: Άρτεμης Ξανθοπούλου-Κυριακού, *Η Ελληνική Κοινότητα της Βενετίας, (1797-1866)*, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 96· Ι. Ψαρά, *Από τη Θεσσαλονίκη στη Βενετία. Ιστορία της οικογένειας Νιννή, (17ος-20ός αι.)*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 70 κ.εξ. Επίσης, στον κατάλογο των μαθητών της Φλαγγίνειας Σχολής απαντούν τα ονόματα των Νικολάου και Φραγκίσκου Κουμάνου, τέκνων του Γεωργίου Κουμάνου, καταγομένων από την Βενετία, που ενεγράφησαν στην σχολή το έτος 1718, βλ. Αθ. Καραθανάση, *Η Φλαγγίνειος Σχολή της Βενετίας*, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 165. Μήπως είναι παιδιά του Γεωργίου Κουμάνου των εμπορικών επιστολών μας;

6. V. Papahagi, *ό.π.*, σ. 157.

στέλνουν δικά τους εμπορεύματα να τα μεταπωλήσει και να τους παραδώσει εν συνεχεία το τίμημα. Ο ίδιος εμπνέει εμπιστοσύνη. Του γράφει ο Νικόλαος Θεοδώρου: *Ἐντιμώτατε καὶ εὐγενέστατε ἄρχων κύριω κύρ Τζιώρτζι, τὴν ἐντιμώτησ σου ἀκριβὸς σέ χαιρετὸ καὶ παρακαλὸ τὸν ἐν τριάδῃ ἡμνούμενον θεὸν νὰ σέ ἀπολλαύσῃ ἡγίαν καὶ εὐτηχήα, αὐτο καὶ ἡμῖς ἢ θήαπρόνι ἐν ἡγίαν ἡμε μέχρι. Πρῶτα ἔχω θάρω στὸν θεὸν καὶ δεύτερον στὴν ἐντιμώτησ σου καὶ ταῖς ἁγίες σου γραφές ἐκατάλαβα καὶ ἀνάγνωσα ὅλα περὶ ὅλα καὶ διὰ τοῦτο ἀγαπὸ δινατὰ τὴν ἀφεντηά σου πὸς ἧσε πεδεμένος περισσότερα ἀπὸ ὄλους καὶ ξέρις καὶ ἀπὸ τὴν Τουρκίαν πραμάτια... καὶ διὰ τοῦτο σέ παρακαλώ, καθὸς σέ φότισεν ὁ θεός, νὰ μὲ κυβερνήσῃς ὅτι μὲ χάρις θεοῦ σοῦ ἔρχαιτε ἀπὸ τὸ χαῖρι, διὰ ὄλλα νὰ μὲ πλουτήσῃς ὅσάν καὶ ἄλους πραγματευτάδες ποῦ ἦνε εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν ἐντιμώτισου...⁷, ἐνῶ ὁ Νικόλα Σταύρε του παραπονεῖται ἀπὸ το Δυρράχιο γιὰ ἓναν ἄλλο παραγγελιοδόχο στὴν Βενετία, τὸν Τζώρτζη Σταματέλο, ὁ ὁποῖος τὸν ἔχει εκμεταλλευθεῖ, καὶ γι' αὐτὸ ὁ Σταύρε ζητᾷ νὰ συνεργάζεται πλέον με τὸν Κουμάνο: *Τημηώταται καὶ εὐγενέσταται ἄρχων κύριε κύρ Τζόρτζη Κουμάνω, τὴν αὐθεντηάν σου ἀγαπητῶς ἀσπάζομε καὶ ἀκριβῶς χερετῶ παρακαλόντας τὸν παντοδύναμον θεὸν διὰ τὴν ἡγίαν καὶ εὐτηχήαν της μὲ τοῦ ὠπήου τὴν χάριν ἡγηνέωμεν καὶ ἡμῆς ἕως τὴν σήμερον, καὶ σέ παρακαλὸ, ἄρχων κύρ Τζόρτζη Κουμάνω, νὰ μᾶς ἀγαπᾷς· τῶρα ἡμε τζεράκη δικόσου, μόνε νὰ μὲ κητάξις δινατὰ καὶ νὰ μοῦ γράφῃς καμηὰ φορὰ γραφὴ νὰ μάθο τίποτα διὰ τὲς πραματήες καὶ θαροῦμε ἀπὸ τὸν θεὸν νὰ φέρομε καὶ ἄλους πραγματευτάδες ἀπὸ τὴν χώρα μας καὶ αὐτὸς ὁ πραγματευτῆς καὶ ἔστηλε τὸ νῆμα κόκκηνο στὸν Τζόρτζη Σταματέλο ἔχη μαλὴ στὴν σκάλα [= λιμάνι] καὶ τοῦ ἦπα νὰ τῶ στήλη στὴν αὐθεντηάν σου, μόνε νὰ μὴ ἀκούῃ ὁ Σταματέλος κὲ μᾶς κάμη τίποτα ζαράρη [= ζηνία]...⁸. Γιὰ τὸν Σταματέλο διαβάζομε δυσμενῆ σχόλια καὶ σε ἄλλες ἐπιστολές.**

Παρόμοιες παρακλήσεις συνοδεύονται με δῶρα. Ὁ Ἀνδρέας τοῦ Πέτρι, κάτοικος Καβάγιας, στέλνει στὸν Κουμάνο πέντε οκάδες βούτυρο καὶ παραγγέλλει ἐκκλησιαστικά βιβλία, *...νὰ εἶσαι ποληχρόνος, καὶ μὲ τὸν Δήμο Βοσκοπολίτη τῆς ἔστηλα [= τῆς τιμότητός σου] βούτηρο ὠκάδες πέντε καὶ νὰ μοῦ στήλης τέσσαρα ὄλορόγια καὶ ἀποστόλους 4, καὶ ψαλητίρι καὶ ὀχτώχη ἀντάμα 2, καὶ εὐχολόγια 2, καὶ ψαλητήρια 3, καὶ ὀχτώχηα 2...⁹. Τρεῖς μῆνες ἀργότερα ὁ ἴδιος Ἀνδρέας τοῦ Πέτρι, μαζί με τὸν γιο τοῦ Γεώργιο, στέλνουν στὸν Κουμάνο πεσκέσι καπνὸ καὶ βούτυρο στο σταμνί¹⁰.*

Στις ἐπιστολές ἀναγράφονται, ἀκόμη, εἰδήσεις τοῦ καθημερινοῦ βίου: *...καὶ πάλιν ἂν ἐρωτᾷς διὰ τὴν κυρὰ Ζαφύρα, ἀκριβῶς τὴν προσκυνᾷ, μονάχα εἶναι καθὼς δὲν θέλει, ὅτι ἐδῶ [= Καβάγια] εἶναι μεγάλῃ πύνα, ἀπὸ δέκα ἢ ὀκτὰ τὸ ψωμὴ, καὶ αὐτὴ εἶναι σὲ μεγάλῃ στενοχόρια καὶ δὲν ἔχει μὲ τί νὰ ἀγοράσῃ...¹¹. Στὴν ἀγορὰ τοῦ Ἐλμπασάν τὸ μαλλί εἶχε φθάσει τα 82 ρεάλια τὸ καντάρι (56,5 κιλά). Δύο μουσουλμάνοι ἔμποροι, ὁ Χασάν Χότζα καὶ ὁ Μουσταφά Ἀκούτης (ἴσως ἐξισλαμισμένος Βλάχος), ἔχουν ἀποθηκεύσει ἐκεῖ 400 καντάρια μαλλί καὶ θέλουν νὰ τα στείλουν στὸν Κουμάνο γιὰ νὰ τα*

7. Ο.π., σ. 143.

8. Ο.π., σ. 165.

9. Ο.π., σ. 145.

10. Ο.π., σ. 147.

11. Ο.π., σσ. 147-148.

πωλήσει¹². Στα 1697 είχε μειωθεί σημαντικά η παραγωγή κεριού στην Τουρκία και την Βλαχία. Με πολύ κόπο κατάφερε ο Γιώργης Πάπας να βρει λίγο και να το αγοράσει στην τιμή των 100 άσπρων την οκά. Το έστειλε στον Κουμάνο με την παραγγελία να μην τό πουλήσης διά τήν δρα¹³. Ο Θεόδωρος Νικολάου πήγε στο Δυρράχιο για να παραλάβει κεριό, που το είχε παραγγείλει και προπληρώσει: ...Τò παρόν μου δέν εἶναι διά ἄλλο πάρεξ νά ἀκριβωχαιρετήσω τήν αὐθεντείαν σου καί δεύτερον νά τῆς δώσω ἤδησιν πῶς σήμερον ἔχομεν ἡμέρας δέκα ὅπου ἤλθαμεν ἐδῶ εἰς τὸ Δουράτζω καί δοξάζωμε τὸν θεόν ὅπου ἤλθαμεν καλὰ μέ τὰ βάσανα ὅπου ἴδαμεν, καί μετὰ τὸν ἐρχομόν μας ἐδῶ ἤλθεν καί ὁ πατέρας μου ἐδῶ καί ἤχεν δώση διά κεριό ἄσπρα ἐδῶ μὰ ἡ ψεύτηδες δέν μᾶς τὸ ἤφεραν...¹⁴. Ἦταν τόσο μεγάλη ἡ ἔλλειψη κεριού στην αγορά, ὥστε ὁ πατέρας τοῦ Αλέξη Γεωργίου ἐφυγε στην Βλαχία καί ὁ ἀδελφός τοῦ στην Βοσνία για να βρουν καί προμηθευθούν¹⁵. Αὐτή δέν εἶναι ἡ μοναδική εἴδηση για τήν κινητικότητα τῶν ἐμπόρων. Διάσπαρτες εἰδήσεις υπάρχουν σε αρκετές ἐπιστολές. Ἡ ἐμποροπανήγυρη στο Μοσχολούρι¹⁶, ἡ Ελασσόνα, Λάρισα, Θεσσαλονίκη, Καστοριά, Κέρκυρα καί, βέβαια, τα γειτονικά πρὸς τήν Μοσχόπολη καί τὸ Δυρράχιο πολίσματα, εἶναι ὁ χώρος ὅπου κυρίως δρουν οἱ ἐμποροὶ τῶν ἐπιστολῶν μας.

Σε μερικές ἀπὸ αυτές αναγράφονται ἐγκάρδιες παρακλήσεις πρὸς τὸν Γεώργιο Κουμάνο να ἀποδεχθεῖ τήν συνεργασία καί ἄλλων πρᾶματευτάδων· ...μόνον τήν παρακαλῶ [= τήν ἐντιμότητά σου] τὸν κύρ Ἀλέξιον καί τὸν Θεόδωρον κύρ Νικολοῦ νά τοὺς ἀγαπᾶς ὡσάν τοῦ λόγου μας, ὅτι εἶναι ἐδικοί μου ἄνθρωποι, καί νά τοὺς κάμης ὑπηρεσίαν εἰς ὅτι καί ἂν τῆς εἰποῦν, καί κανέναν φόβον μὴν ἔχης διά αὐτονοῦς, ὅτι εἶναι καλοὶ ἄνθρωποι καί ἐδικοί μου¹⁷, τοῦ γράφει ἀπὸ τήν Μοσχόπολη ὁ Δημήτριος Κωνσταντίνη Μπέντου. Ἄλλοι πάλι τοῦ ἀνέφεραν τῆς τριβές, που εἶχαν ἀνακύψει στις

12. V. Papahagi, *ὁ.π.*, σ. 162. Για τήν ἀντιστοιχία τοῦ ρεαλίου με ἄλλα νομίσματα κατά τα τέλη τοῦ 17ου αἰῶνα, βλ. Ευτυχίας Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα δίνουν γρόσια σαράντα. Ἡ κυκλοφορία τῶν νομισμάτων στον ἐλληνικό χώρο, 15ος-19ος αἰ.*, Ἀθήνα 1996, σσ. 220-222.

13. V. Papahagi, *ὁ.π.*, σ. 152.

14. *Ὁ.π.*, σ. 149.

15. *Ὁ.π.*, σσ. 158, 161.

16. Χωριό τῆς Καρδίτσας, κοντά στους Σοφάδες. Για τὸ χωριό καί τήν ονομαστή, κατά τήν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας, ἐμποροπανήγυρή τοῦ βλ. F.C.H.L. Rouqueville, *ὁ.π.*, τ. II, σ. 418· I. Λεονάρδου, *Νεωτάτη τῆς Θεσσαλίας χωρογραφία*, Πέστη 1836, σ. 80· A. Βουέ, *La Turquie d'Europe*, τ. III, Paris 1840, σ. 160· Νικ. Γεωργιάδου, *Θεσσαλία*, Βόλος 1894, σσ. 36-37, 101-102· Σπ. Ἀσδραχά, «Ἡ ἐλληνική οἰκονομία στον 17^ο αἰῶνα: οἱ μηχανισμοί», *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τ. ΙΑ', Ἀθήνα 1975, σσ. 172-173, (ἀναδημ.: τοῦ ἰδίου, *Ἑλληνική κοινωνία καί οἰκονομία, ΙΗ' καί ΙΘ' αἰ.*, Ἀθήνα 1988, σσ. 35-36)· Κυρ. Σιμοπούλου, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα, 1810-1821*, τ. 3/β', Ἀθήνα 1989, σσ. 400-401· N. Καραφύλλη, «Τὸ «Μασκλόουρι παζάρι», *Α' Συνέδριο Μελετῶν Καρδίτσας*, Ἀθήνα 1991, σσ. 163-176· τοῦ ἰδίου, «Ἐνα παράτολμο σχέδιο στρατιωτικῆς ἐπιδρομῆς τῶν Βενετῶν στο Μοσχολούρι τὸν Ἰούνιο τοῦ 1570. Τὸ πρόβλημα τοῦ χρόνου τέλεσης τῆς περιφέρειας ἐμποροπανήγυρης», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο* 24 (1993) 269-276· Βασ. Μαγοπούλου, «Τὸ Μοσχολούρι καί τὸ πανηγύρι τοῦ», *Ἐφημ. «Νέος Ἀγών» Καρδίτσας*, φφ. 23.2.1993, 25.2.1993, 28.2.1993, 3.3.1993 καί 4.3.1993· Ἀννίτας Πρασά, «Ἡ πόλη τῆς Καρδίτσας μέσα ἀπὸ τα περιοδικὰ Φήμη καί Προμηθεὺς τοῦ Ζωσιμά Εσφιγμενίτη», *Καρδισιῶτικα Χρονικά* 2 (1996) 90. Ευχαριστῶ τὸν φίλο κ. Ἀντ. Ἀντωνίου, προϋστάμενο τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους Νομοῦ Καρδίτσας, για τῆς βιβλιογραφικῆς πληροφορίας που εἶχε τήν καλωσύνη να μου παρᾶσχει.

17. V. Papahagi, *ὁ.π.*, σ. 144.

σχέσεις τους με τους συνεταιίρους τους ή με άλλους εμπορευομένους. Για τον Σταματέλο της Βενετίας και τον Φραγκούλη του Δυρραχίου μόνιμες ήταν οι επικρίσεις. Ο τελευταίος περιγράφεται ως *ο μεγαλύτερος διάφολος όπου ήνε, αυτός ήνε, και μᾶς ἔκαμαν μεγάλη ζημία ὄντα εὐγίκαμε ἀπὸ τὴν Βενετὴν καὶ ὄλας ἔβαλεν τὸν ἐμὴνη [= τελώνη] καὶ μᾶς ἐπῆρεν τὲς φατοῦρες [= τιμολόγια] καὶ ἐπλερόσαμε ἀπάνο ἢς τὲς φατοῦρες...»¹⁸.*

Ένα άλλο, ιδιαίτερα ἄξιο προσοχής, στοιχείο είναι οι παρακλήσεις προς τον Κουμάνο να προστατεύσει γιους, ανίψια, μικρότερους αδελφούς των επιστολογράφων, που μαθητεύουν σε εμπορικούς οίκους ή διαπαιδαγωγούνται σε σχολεία της Βενετίας και της Πάδοβας. Ο Νικόλαος Θεοδώρου συνιστά τον γιο του, *...καὶ ὁ ἰὼς μου αὐτοῦ ὁ Θόδωρος ἦνε δηκόσου ἕος εἰς τὴν ζοὴν του...,* καθώς και τον ανειψιό του¹⁹. Τον Θεόδωρο συνιστά και ο Δημ. Μπέντου²⁰, ενώ ο Νικ. Θεοδώρου επανέρχεται μετά τέσσερις μήνες με ικετευτική επιστολή *καὶ σὲ παρακαλὸ νὰ μοῦ κυβερνήσης τὸν ἠὼν μου τὸν Θώδορον αὐτοῦ καθὸς σὲ φώτισεν ὁ θεὸς καὶ θέλη σὲ φοτήση ὁ θεὸς παντοτηνὰ ὄτη σὲ ἔρχαιτε ἀπὸ τὸ χαίρη νὰ μοῦ κάμνης καλὴν κυβέρνισιν καὶ ἐγὼ ἔχω θάρρο στῶν θεὸν ποτέμου μίτε ἐγὼ, μήται τὰ πεδιά μου νὰ λήπουν ἀπὸ τὴν ἀφεντιάσου ἕος τὴν ζοὴν μας καὶ θέλις ἔχης καὶ αφεντηάσου καλοσήνη ἀπὸ ἐμᾶς καὶ τώρα ἀπὸ τον θεόν...²¹. Ο Ανδρέας Πέτρι παρακαλεῖ για έναν νέο, ἴσως συγγενή του: *Ἄλο μᾶς γράφεις διὰ τὸν Θανάση πῶς εἶναι ἀπρόκοπος: ἐμεῖς ἠθέλαμεν νὰ τὸν κρατήσουμε ἐδῶ, ἀμὰ εἶχαμε φόβον νὰ μὴν γένει Τοῦρκος καὶ διὰ ταῦτι τὸν ἐστήλαμε εἰς τὴν εντιμότησου καὶ ἡ αὐθεντιά σου εἶσαι φρόνιμος καὶ ὁ,τι σὲ φοτήση ὁ θεὸς κάμε του...²². Ο Δημήτριος Μπέντου του συνιστά τον Αλέξιο Γεωργίου Σιδέρη και τον ανειψιό του Δημήτριο: *λοιπὸν πάντοτε χρεωστοῦμεν νὰ τὴν δώσωμεν τὴν ὠφειλομένην προσκύνησιν, διότη σὲ εἶχαμεν καὶ θαρρόῦμεν εἰς τὸν θεὸν νὰ σὲ ἔχομεν πλέον φίλον ἀγαπητὸν καὶ πεπιστευμένον, νὰ εὔρομεν πλέον ἐλπίδα εἰς τοῦ λόγου σου, διότι μοῦ γράφης καὶ διὰ τὸν Ἄλέξιον, τὸν εἶδὸν τοῦ Γεώργη Σιδέρη, πῶς εἶναι εἰς τοῦ λόγου σου, καὶ ἤξευρε καλὰ ὅτι μὲ χάρις θεοῦ εὐτυχισμένος εἶναι καὶ σὲ παρακαλῶ, ἂν μὲ ἀγαπᾶς, νὰ τὸν ἔχης ὡσὰν ἐδικόν σου ὑόν, ὅτι ἀπὸ τώρα νὰ ἤξεύρης βέβαια πῶς δὲν εἶναι ξένος, ἀλλὰ δικός μου ἄνθρωπος καὶ νὰ τὸν ἔχης ἔγνωια νὰ τὸν μάθης καὶ νὰ τὸν κυβερνᾶς εἰς ὄλα τὰ χρειαζόμενα, καὶ ὦ,τι νὰ σοῦ γυρεῦη νὰ τοῦ δώσης καὶ νὰ μὴν ἔχης καμίαν λογιῆς ἔγνωια, ὅτι καλὰ παένουν καὶ θαρρόῦμεν εἰς τὸν θεὸν νὰ μᾶς ἔχης σύγουρι φίλοι, μόνον καὶ ἡ ἀφεντιά σου νὰ μᾶς δόσης εἶδησιν διὰ κάθε πράγμα πῶς περνάει καὶ πῶς εἶναι καὶ διὰ τὸν ἀνειψιόν μου, τὸν Δημητράκι, νὰ τὸν ἔχης ἔγνωια καὶ νὰ τὸν κυβερνᾶς σὲ κάθε τι²³.***

Συνολικά δώδεκα από τις είκοσι τέσσερις επιστολές περιέχουν παρακλήσεις για την φροντίδα των νέων βλαστών στην Βενετία. Παρατηρούν οι Δανιήλ Φιλίπιδης και Γρηγόριος Κωνσταντάς: *...ὅπου καὶ ἂν εὐρίσκονται [= οι Μοσχοπολίτες] ἔχουν*

18. *Ο.π.*, σ. 162.

19. *Ο.π.*, σ. 143.

20. *Ο.π.*, σ. 144.

21. *Ο.π.*, σ. 146.

22. *Ο.π.*, σ. 148.

23. *Ο.π.*, σ. 148.

Ένα καλό όπou δέν τó εχουν οί άλλοι έδικοί μας, νά βοηθοῦν Ένας τόν άλλο μάλιστα τούς άπόρους τόσο, όπου βοσκοπολίτης σπανίως προστρέχει εἰς ξένο νά βοηθηθῆ, τó όποιο θά τó άπόχτησαν βέβαια μετά τόν κοινό άφανισμό τους...²⁴. Προφανώς οι Δημητριείς αγνοούσαν τις συστατικές υπέρ των νέων Μοσχοπολιτών επιστολές προς τον Γεώργιο Κουμάνο, που είχαν σταλεί αρκετές δεκαετίες πριν από την καταστροφή της πόλης τους.

Στα 1761 ο Αντώνιος Βαρτολιονί, πρόξενος της Βενετικής Δημοκρατίας στο Δυρράχιο, υπέβαλε έκθεση για το εμπόριο της ΝΑ. Ευρώπης. Κατ' αυτόν, οι βαρείς δασμοί που η Βενετία επέβαλλε στα διά του Δυρραχίου μεταφερόμενα εμπορεύματα ήταν η κύρια αιτία που έστρεψε το εμπόριο της ευρείας ενδοχώρας προς τα λιμάνια της Σαγιάδας και της Θεσσαλονίκης. Η αλλαγή του δρομολογίου προκάλεσε τήν καταστροφή πολλών εμπόρων τής Μοσχοπόλεως, Σιάτιστας, Άχρίδος και Μαλοβίτσης [= Μελόβιστα στην Πελαγονία]²⁵. Ο πρόξενος προσέθετε ότι για να αναζωογονηθεί το εμπόριο του Δυρραχίου σκόπιμο θα ήταν να ελαττώσουν τους δασμούς. Έτσι θα ήταν δυνατό να προσελκυσθούν αυτοί οι έμποροι *e particolarmente di Greci di Moscovol*²⁶ να ξαναρχίσουν τις συναλλαγές τους με την Βενετία. Η μνεία αυτή της περιφανούς πρωτεύουσάς μας είναι η τελευταία, εξ όσων γνωρίζουμε, στις εκθέσεις των Βενετών προξένων του Δυρραχίου.

24. Δ. Φιλιππίδης - Γρ. Κωνσταντάς, *Γεωγραφία Νεωτερική*, (επανέκδ.) Αθήνα (Ερμής) 1988, σ. 204.

25. Βαλ. Παπαχατζής, *ό.π.*, σ. 137.

26. *Ο.π.*, 138 σημ. 1.

SUMMARY

Haralambos K. Papastathis

FROM THE CORRESPONDENCE OF THE MOSCHOPOLITAN MERCHANTS

On the basis of the correspondence of Moschopolitan merchants, published by Papahagi in 1938, the writer examines certain aspects of the commercial relations between Moschopolis and Venice and other Balkan cities.